

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 82 (477)

DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.334>

М. В. Парасюк
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
orcid.org/0000-0001-8600-5264

ВИДАТНИЙ ПАТРІОТ, ВЧЕНИЙ, ГРОМАДСЬКИЙ І РЕЛІГІЙНИЙ ДІЯЧ (ДО 140-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІВАНА ОГІЄНКА)

Я взяв своє серце малими руками
Й віддано поклав Україні до ніг
І юна любов розцвілася між нами,
І став я орати твердий переліг.
Й нікому вже більше не дав я любові,
Бо другого серця кохати не маю,
І вірним зостанусь, аж дошки соснові
Єдину любов мою спинять без краю...

Іван Огієнко, «Вікові наші рани»

У статті аналізується діяльність видатного вітчизняного патріота, вченого, громадського діяча Івана Івановича Огієнка (митрополита Іларіона) (1882–1972). Вказується на те, що дитинство та юність Івана Огієнка багато в чому були схожими з його великим попередником Тарасом Шевченком. Він, як і Т. Шевченко ріс сиротою, змушений з малолітства заробляти на хліб, але при цьому виявляв великий інтерес до знань, до світла науки, демонструючи блискучі здібності та непереборну волю. Йому багато доводилося вивчати самотужки, а також навчати грамоті селянських дітей. І. Огієнко почав рано виявляти інтерес до християнської релігії, яка в майбутньому стала головним сенсом його життя, тою зіркою, що проклала йому шлях до світла, добра та істини.

В статті наголошується про те, що сильна воля, цілеспрямованість, любов до науки стали нагородою для молодого І. Огієнка, він стає студентом Київського університету Святого Володимира, і при цьому виявляє блискучі здібності і талант, що викликає повагу до нього як майбутнього перспективного педагога і науковця з боку усього професорсько-викладацького складу цього відомого навчального закладу.

Велика мрія Івана Огієнка здійснилася. Молодий науковець блискуче захищає магістерську дисертацію і стає викладачем університету, а згодом і професором. Він користується не тільки повагою своїх старших іменитих колег, але й найголовніше любов'ю студентів. Його ерудиція, вміння цікаво, а головне доступно викладати матеріал, культура спілкування та доброзичливість створили йому імідж талановитого та популярного вченого педагога.

В статті підкреслюється, що у складні, буреломні і трагічні роки (1917–1920) української історії Огієнко проявив себе не тільки мужнім та щирим патріотом, але й мудрим політичним та державним діячем, вмілим дипломатом на відповідальному посту Міністра освіти.

Творчо оцінюючи політичну, соціально-економічну, морально-психологічну ситуацію, яка склалася в Україні у ці роки І. Огієнко дійшов висновку щодо нагальної необхідності формування у широких народних мас національної самосвідомості, патріотизму, готовності боротися за свою соціальну і національну незалежність, як важливого чинника розбудови незалежної демократичної української держави.

У цьому аспекті значну роль міністр відводив формуванню в українському суспільстві високої духовності, в якій важливу роль відігравали християнська релігія і церква.

В статті акцентується увага на тому, що свій величезний внесок у розбудову молоді української держави зробив професор І. Огієнко, коли в результаті українського національно-визвольного руху український народ одержав шанс створити свою незалежну державу. У цей період постала гостра потреба активного впровадження української мови в державні інституції та навчальні заклади. За цю почесну місію Огієнко береться одним з перших, демонструючи високу активність, професіоналізм, оперативність у вигляді підготовки та виданні підручників та методичних рекомендацій, акцентує увагу на важливості вивчення літературної української мови, як важливого чинника формування високої духовності, культури та національного менталітету українського народу.

Ключові слова: наука, мова, церква, релігія, духовність.

Parasyuk M. V. OUTSTANDING PATRIOT, SCIENTIST, PUBLIC AND RELIGIOUS FIGURE (TO THE 140TH ANNIVERSARY OF IVAN OGIIENKO'S BIRTH)

The article analyzes the activities of the outstanding national patriot, scientist, public figure Ivan Ivanovich Ogiienko (Metropolitan Hilarion) (1882–1972). It is pointed out that Ivan Ogiienko's childhood and youth were in many ways similar to his great predecessor Taras Shevchenko. He, like T. Shevchenko, grew up an orphan, forced to earn a living from an early age, but at the same time showed great interest in knowledge, in the light of science, demonstrating brilliant abilities and irresistible will. He had to study a lot on his own, as well as teach literacy to peasant children. I. Ogiienko began to show early interest in the Christian religion, which in the future became the main meaning of his life, the star that paved the way for him to light, goodness and truth.

The article emphasizes that strong will, purposefulness, love for science became an award for the young I. Ogiienko, he became a student of St. Vladimir's University in Kiev, and at the same time shows brilliant abilities and talents that command respect for him as a future promising teacher and scientist from the entire teaching staff of this famous educational institution.

Ivan Ogiienko's great dream came true. The young scientist brilliantly defended his master's thesis and became a university lecturer and later a professor. He enjoys not only the respect of his senior colleagues, but most importantly the love of students. His erudition, interesting ability, and most importantly accessible teaching material, culture of communication and friendliness created him the image of a talented and popular scientist.

The article emphasizes that in the difficult, turbulent and tragic years (1917–1920) of Ukrainian history Ogiienko proved to be not only a courageous and sincere patriot, but also a wise politician and statesman, a skilled diplomat in the responsible post of Minister of Education.

Creatively assessing the political, socio-economic, moral and psychological situation in Ukraine during these years, I. Ogiienko concluded that there is an urgent need to form national identity, patriotism, readiness to fight for their social and national independence as an important factor. building an independent democratic Ukrainian state.

In this aspect, the Minister assigned a significant role to the formation of high spirituality in Ukrainian society, in which the Christian religion and the church played an important role.

The article emphasizes that Professor I. Ogiienko made a huge contribution to the development of the young Ukrainian state, when as a result of the Ukrainian national liberation movement the Ukrainian people got a chance to create their own independent state. During this period there was an urgent need for active introduction of the Ukrainian language in state institutions and educational institutions. Ogiienko is one of the first to undertake this honorable mission, demonstrating high activity, professionalism, efficiency in the preparation and publication of textbooks and guidelines, emphasizing the importance of studying the literary Ukrainian language as an important factor in shaping high spirituality, culture and national mentality of the Ukrainian people.

Key words: science, language, church, religion, spirituality.

Постановка проблеми. Наукова, педагогічна, літературно-видавнича діяльність І. Огієнка займає важливе місце в історичній, культурній та духовній спадщині українського народу. Видатний вчений, патріот і громадський діяч залишив вагомий слід в історії ХХ сторіччя, не тільки в Україні, але й в усьому світі. Все своє свідоме життя він присвятив боротьбі українського народу за своє національне і соціальне визволення, створення незалежної демократичної держави.

Іван Огієнко все життя працював на тернистій ниві освіти як теоретик і практик, був домашнім вчителем і ректором університету, автором численних підручників для початкової і вищої школи, міністром освіти. Його педагогічні ідеї не лише не застаріли, але й на сьогодні залишаються надзвичайно актуальними як джерело загальнолюдських цінностей, які спонукають до пошуку нових шляхів виховання на основі дослідження і відродження суспільно-історичного досвіду, що видається особливо важливим у теперішній надзвичайно важкій для України час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова діяльність, художньо-публіцистична і державницько-громадська творчість, а також роль і місце І. Огієнка, як видатного церковного діяча була в центрі уваги дослідників: А. Білана, Д. Герцюка, В. Задорожного, В. Ляховицького, В. Лозового, Ю. Пінчука, Ю. Поліщука, П. Сікорського, М. Тимошика та інших.

Мета статті полягає у висвітленні ролі та місця І. Огієнка (Митрополита Іларіона) в історії, культурі, державотворенні, духовній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Народився Іван Іванович Огієнко 15 січня 1882 року в містечку Брусиліві у бідній селянській родині. Він був шостою дитиною у сім'ї, коли ледь виповнилося два роки, загинув батько. Малий Іван змалку був змушений працювати, заробляючи на хліб. Він проявив не тільки великий потяг до знань, але й сильну волю, щирий інтерес і любов до християнської релігії [1, с. 289].

Саме ці чинники – відповідальне ставлення до праці, любов до науки та церкви сформували у молодого Огієнка переконання, світогляд та громадянську позицію, своєрідний духовний світ. Суттєвий вплив на формування його світогляду посіла християнська релігійна література, з якою він познайомився ще у початковій школі.

«... Читав її з нечуваним тремтінням і захопленням, – писав пізніше Огієнко. Мені відкрився зовсім інший світ, світ ясний і блискучий, і саме буденне життя моє стало іншим... У мене з'явилася воля і розум...» [2, с. 41].

Великий інтерес Огієнко виявляв до історії, культури та релігії свого народу. Так, у свої 15 років учень Київської військово-фельдшерської школи у 1897 році публікує у «Сільському віснику» статтю «Як живуть селяни». То була перша друкована праця майбутнього вченого –

українознавця, перше правдиве та болюче слово про несправедливо тяжку долю свого народу. Прикладаючи величезні зусилля, молоду енергію і волю Огієнко здійснив свою мрію. Він стає студентом історико-філологічного факультету Київського університету Святого Володимира.

Молодий студент виявляє до управлінської історії, культури та літератури. Він стає улюбленцем відомого академіка Володимира Перетца – дослідника давнього українського письменства [3, с. 83].

Навчаючись в університеті та опановуючи науку, Огієнко проявляє неабиякий інтерес щодо національно-визвольного руху. Це був період (1903–1909 рр), коли розпочалося бурхливе відродження українського друку, утворення українських громад, клубів, громадсько-політичних організацій.

Він приймає активну участь не тільки в наукових дослідженнях, але й в громадсько-політичній та літературній діяльності. В цей час Огієнко знайомиться з М. Грушевським, Б. Грінченком, П. Житецьким та іншими діячами. Активно співпрацює з рядом українських газет, зокрема «Рада», «Громадська думка», стає членом «Просвіти», приймає безпосередню участь у випуску «Записок українського наукового товариства в Києві», публікує своє перші наукові праці.

Активна наукова-публіцистична діяльність І. Огієнка була високо оцінена професорсько-викладацьким складом університету. Значну роль на подальшу долю молодого вченого мала подія 1917 року. В результаті розвалу російської імперії український народ одержав можливість створити свою незалежну державу.

З утворенням Центральної Ради, а згодом і Української Народної Республіки на порядок денний виносить гостра проблема активного впровадження української мови в державні інституції, навчальні заклади, виданні підручників, посібників, що мало сприятиме формуванню національної культури та свідомості.

Одним з перших, хто зрозумів необхідність реалізації на практиці цієї життєвої важливої проблеми був І. Огієнко. Молодий професор новоствореної кафедри української мови і літератури Київського університету, незважаючи на економічну розруху, політичну нестабільність плідно працює на ниві наукової творчості. У Києві одна за одною великими тиражами виходять у друк навчальні книги, автором яких був І. Огієнко: «Вчимося рідної мови», «Рідна мова в українській школі», «Українська грамика» та інші [4, с. 13].

В цих та інших публіцистичних виданнях І. Огієнко у доступній формі прагнув розповісти мільйонам своїх співвітчизників про історію українського народу, його багату та самобутню культуру, свою мову та традиції.

І. Огієнка, як палкого патріота та визнаного вченого у 1918 році Директорія УНР призначає міністром освіти, а згодом і міністром ісповідань. На цих відповідальних посадах він демонструє високі організаторські здібності і велике бажання внести свій вклад в розбудову української держави.

У січні 1918 р. І. Огієнко долучається до реалізації нового грандіозного проекту – організації системи вищої школи в Україні, його включено у відповідну комісію, створену на базі УНУ. Врешті 12 травня 1918 р. призначено відповідальним за відкриття філіалу університету в Кам'янці-Подільському, а 22 травня – в. о. ректора майбутнього навчального закладу. На нього покладено обов'язки голови комісії МНО Української Держави із заснування у провінційному місті Державного українського університету.

Вже у лютому І. Огієнко розпорядився, виготовляти державною мовою усі документи, що видавалися в школах випускникам, та внести написи українською на штемпелях, печатках, а також бланках кожної школи. Ці рішення стали базовими для подальших кроків у процесі націоналізації освітньої сфери, забезпечення поступового переходу (визначався крайній термін до літа поточного року) педагогічних колективів і учнівства на широкий вжиток державної мови у багатьох регіонах, які знаходилися під українським суверенітетом.

Хоча ситуація в країні змінювалася, і кількість підконтрольних Директорії УНР регіонів, на жаль, зменшувалася. Для того, щоб поставити українізацію на відповідну матеріальну базу, І. Огієнку вдалося заручитися підтримкою уряду, який виділив на вказану мету загальну суму в розмірі 30 млн. крб., першу частину яких (10 млн. крб.) відразу спрямували на «видання підручників, книжок для шкільних і інших книгозбірень, таблиць, мап і іншого приладдя для вчення» [5, с. 214]. З цього ж фонду виділили кошти на улаштування друкарні на базі Кам'янець-Подільського державного українського університету (К-ПДУУ) [5, с. 239].

«Культура рідної мови зростає разом із національною свідомістю народу... Як про духовну зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови» [15, с. 39].

Загалом, слід підкреслити, що діяльність І. Огієнка в урядових структурах за Директорії УНР є одним із найбільш цікавих періодів у його, поки що не до кінця з'ясованій, самовідданій праці в контексті українського державотворення початку ХХ ст. Бути держслужбовцем високого рангу в революційну добу було відповідальною і разом з тим складною справою, оскільки з'являлася величезна відповідальність за виконання складних обов'язків в ім'я 35-мільйонного народу.

Водночас І.І. Огієнко, як учений, працював над удосконалення перекладу «Біблії» українською мовою, видав у 1918 році славнозвісну книгу «Українська культура», в якій певною мірою використав елементи історії та культури Київщини, Волині та Поділля. За редакцією І.І. Огієнка вийшли в світ три томи «Наукових записок Кам'янець-Подільського державного українського університету», в яких широко відображена місцева краєзнавча тематика. У власному курсі з історії української мови І.І. Огієнко вдало використовував мовні особливості Поділля і Кам'яничини [6, с. 88].

Очолоючи міністерство освіти і сповідань І. Огієнко закликав духовенство приймати активну участь у розбудові української держави. Українське духовенство повинно жити разом з народом, захищати православну віру і Боголюбиву Україну. «Голосно заявляю вам, що я віддам усі свої сили аби збудувати на Україні різне українське церковне життя на славу Божу і на користь України [7, с. 76].

Варто зауважити, що І. Огієнко закликав, як народ, так і духовенство з повагою і терпінням ставитися до інших релігійних конфесій. Працюючи на ниві відродження української культури, традицій і мови І. Огієнко значні зусилля спрямовував на редакційно-видавничу діяльність.

Серйозно, на професійному рівні займатися видавничою справою Огієнко почав у Кам'янці-Подільському і саме в період становлення там університету. Цьому питанню ректор неодноразово присвячував засідання вченої Ради. Йшлося про оперативну розробку і друк текстів лекцій нових курсів, посібників і підручників викладачів університету, створення наукових збірників і часописів.

Серед перших ластівок видавничого друку цього періоду слід назвати «Записки Кам'янець-Подільського Державного Українського університету» (вийшло п'ять томів), де на початку друкувалися лекційні курси й уривки з окремих посібників та підручників, які згодом виходили окремими виданнями. З-поміж таких посібників – книга самого ректора «Історія української мови» [8, с. 68-69].

Поразка Національно-визвольних змагань українського народу в 1920 році призвела до еміграції Огієнка. Він живе в Польщі, де з'являються його фундаментальні наукові праці «Український правописний словник», «Історичний словник української мови», «Словник місцевих слів». У польському місті Тарнові, де зупинився уряд УНР, І. Огієнко бере участь у заснуванні ряду українських установ: УАЦ (Українська Автокефальна церква), Українського народного університету, Української гімназії, бюро біженців і відділення Українського Червоного Хреста. У 1926 році він переїздить до Варшави. У Варшаві протягом

багатьох років видає науково-популярні українознавчі щомісячні часописи «Рідна мова» і «Наша культура», викладає у місцевому університеті.

У 1933-1939 роках у Варшаві під його керівництвом виходить журнал «Рідна мова», який розповсюджувався в усьому світі, куди доля закидала українців. Одночасно І. Огієнко починаючи з 1935 року приступає до організації видання науково-літературного місячника під назвою «Наша культура».

Неймовірно багато зробила ця людина для розвитку української видавничої справи. «Видавничій справі я все життя віддаю багато сил, бо глибоко вірю, що це реальна праця на добро українського народу», – писав І. Огієнко. Унікальні часописи «Рідна мова», «Наша культура», «Слово істини», «Віра й культура» десятиліттями несли українське слово в усі куточки світу, куди доля закидала наших співвітчизників. Свято збирав Іван Огієнко те, що втримало народ від забуття, – його звичаї, фольклор, пісні, легенди, брав краще зі спадку, аби зберегти взаємність люду й мову, єдність літературного стилю, єдність культури, вивірені історичним поглядом.

Якщо ми звернемося до діяльності митрополита Іларіона на теренах Західної України, яка знаходилася на той час під окупацією Польщі, то ми побачимо та усвідомимо силу підтримки його ідей та прагнень усіма патріотично налаштованими українцями.

У жовтні 1940 року на соборі українських православних єпископів І. І. Огієнко висвячений (під ім'ям Іларіон) архієпископом Холмським і Підляським. Тільки за 1940–1941 роки Митрополит Іларіон спромігся повернути 62 церкви та відновити 117 парафій, які у довоєнний період було забрано у православних і переосвячено у католицькі храми. В усій єпархії було введено українську мову, яка фактично набула офіційного статусу. Саме стараннями І. І. Огієнка було віднайдено Холмську Чудотворну ікону Божої Матері і 3 березня 1943 року урочисто внесено до кафедрального собору Холма.

І. І. Огієнко здійснив перший автентичний переклад Святого Письма українською мовою. Цим митрополит Іларіон забезпечив право українського народу на звернення до Бога рідною мовою, заклав підвалини організаційного оформлення української православної автокефалії та національно-мовної єдності українців України і діаспори.

До останніх днів свого життя митрополит Іларіон віддано та вірно служив християнському вченню. Зміна політичної ситуації в Європі після закінчення Другої світової війни змусила митрополита Іларіона переїхати до Канади. Крім організаційної роботи, владика активно займається науковою діяльністю. За канадський період життя він видав близько 50 праць. У 1962 році побачив

світ повний переклад Біблії українською мовою, який зробив митрополит Іларіон. У 1951 році його обирають першоєрархом Української православної церкви в Канаді.

Упродовж усього життя він прагнув творення Помісної української церкви, як однієї з рівноправних православних церков, і відновлення незалежності Української держави. Відтак нині його ім'я стало символом служіння справі утвердження української державності та соборності [9, с. 61].

Висновки. Зазначимо, що Іван Огієнко, людина глибокої віри, мудра та щира, надзвичайно освічена та працьовита, за своє довге життя, та й загалом усім своїм життям підтвердила важливість та цінність стількох думок та настанов, які б, в разі їх сприйняття та пропущення через свідомість, могли б змінити наше буття та надали б реальну можливість позбутися тих колосальних проблем, які залишаються актуальними навіть через століття.

Видаються пророчими слова Огієнка про українську мову, літературу, особливо гостро вони відбиваються саме зараз, а також втілення думок, ідей у принципи українського правопису, в словники, в переклад «Біблії». Уся творча діяльність цієї великої Людини є свідченням святої любові до свого народу та рідної землі.

Література

1. Пащенко В. Іван Огієнко. Історія України в особах. ХІХ – ХХ ст. Київ., 1995. С. 289-296.
2. Огієнко І. Моє життя. Наша культура. 1935. Кн. 7. 235 с.
3. Недзельський К.К. Іван Огієнко – захисник українського православ'я. *Збірник наукових праць «Південний архів» (історичні науки)*. Вип. ІХ. Херсон. 2002. С. 83-90.
4. Ляхоцький В. На чолі міністерства ісповідань. *Пам'ять століть*. 1998. № 2. С. 106-115. С. 96.
5. Верстюк, В. (упоряд.). (2006). Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр. : документи і матеріали (в 2 т., Т. 1). Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 746 с.
6. Баженов Л.В. Іван Огієнко і розвиток краєзнавства в Україні. *Огієнківські читання : матеріали наукових круглих столів 1991–1996 років* / за ред. А. Колодного, А. Марушкевич, Л. Філіпович. К., 1997. Вип. 1. С. 86-89.
7. Огієнко І. До українського народу до міністра ісповідань. *Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 18–19 лютого 1997 року. Київ. С. 76-79.
8. Тимошик М. Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження: Не друковані твори Івана Огієнка вийдуть незабаром в Україні заходами нещодавно створеної в Києві. Фондації його імені. *Книжковий огляд*. 2003. № 1-2. С. 68-74.